

Birodalmi határok Hórusz és Széth hűs vizeinél az óegyiptomi 18. dinasztia királyi ideológiájában

Simon Rita

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar — Történelemtudományi Doktori Iskola,
Egyiptológia Doktori Program, PhD hallgató*

A jelen tanulmány a *Víz a világ vallásaiban* 2022. november 24-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának Vallástörténeti Workshopja és a Lendület Újasszír és Újbabiloni Pecséthengerek és Istenvilág Kutatócsoport közös rendezésében megtartott konferencián elhangzott hasonló című előadásom írásban publikált változata.¹ A konferencia felhívásának olvasásakor a késő kori (Kr. e. 722—332)² *Yale kozmosztérkép* töredékének tanulmányozásával foglalkoztam, amelyen az egyiptomiak által ismert világ (kozmosz) külső peremén elhelyezkedő úgynevezett *Hórusz hűs vizének* megjelenítése keltette fel érdeklődésemet. A következőkben ennek elemzésével: sajátos elhelyezkedésével az egyiptomi birodalmi határ északi pereménél, a déli határ külső szélén lokalizálható *Széth hűs vizével* történő párba helyezésével, a két isten *hűs vizeinek* jellegével és előfordulásukkal a 18. dinasztia királyi felirataiban, valamint a korabeli királyi ideológiában betöltött jelentőségükkel foglalkozom.

Hórusz és Széth hűs vizei az egyiptomi 18. dinasztia királyi felirataiban

A legkorábbi egyiptomi „világtérképen,” a *Yale kozmosztérkép* töredékén az egyiptomi világ északnyugati negyede látható (1. ábra).³ A térkép az egyiptomi világnézet szokásos déli—északi, fejjel lefelé történő orientációjához igazodik, három egymást körülvevő körből álló szférikus módon. A legbelső körben vízjelek és szárnyak töredékei láthatók, amelyek valószínűleg a kicsit későbbi (Kr. e. 380—300),⁴ de szintén a késő korból származó, *Weresnefer (Wrš-nfr)* szarkofágján található, teljes épségében megmaradt egyiptomi kozmosztérképhez hasonlóan alvilági szférákat ábrázolhattak (2. ábra). Mindkét kozmosztérképen a középső szféra az egyip-

¹ <https://www.btk.elte.hu/content/a-viz-a-vilag-vallasaiban.e.5768> (Letöltés dátuma 2023. 04. 01.)

² A tanulmányban minden relatív évszám alapján kerül feltüntetésre: HORNUNG 2006: 490–495.

³ A tanulmányban szereplő fotók egy része – a források feltüntetésével – a bibliográfiában is megadott idegen nyelvű publikációkból származik. Másik részük idegen nyelvű egyiptológiai szakwebdalokról való, amelyek pontos forrása és szerzői jogainak tulajdonosai minden egyes esetben feltüntetésre kerültek a fotók alatt.

⁴ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/549534> (Letöltés dátuma 2023. 04. 01.)

1. ábra. Yale kozmosztérkép

(Forrás: <https://echoesofegypt.peabody.yale.edu/overview/map-cosmos> [jogtulajdonos: © 2023 Peabody Természettudományi Múzeum, Yale Egyetem], [letöltés dátuma 2023. 04. 01.]

2. ábra. Weresnefer szarkofág kozmosztérképe

(Forrás: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/549534> [jogtulajdonos: © 2000–2023 Metropolitan Művészeti Múzeum, New York], [letöltés dátuma 2023. 04. 01.]

tomi *nomoszokat*,⁵ azaz magát Egyiptom földjét jelenítette meg. A Yale töredéken összesen hat északnyugat-deltavidéki alsó-egyiptomi *nomosz* felsorolása vehető ki, valamint az ezektől délebbre eső három legészakibb felső-egyiptomi *nomosz* neve is azonosítható. A legkülső szférában az idegen országok reprezentációja látható egymás alatti sorokban,⁶ valamint felettük négyszögletes Hwt hieroglifába vésve *Hának (čr)*, a Nyugati-sivatag istenének a képmása ki-vehető.⁷ A középső és a legkülső szférát vízcseppszerű képződményekben végződő vízér-ábrázolásokhoz hasonlító folyamatos vonalak kötötték össze. Minden vízcseppszerű forma egy-egy idegen országot látszik összekötni Egyiptom földjével.⁸ Mindkét térképen a legkülső szférát széles, külső határoló vonalak vették körül, és egyben elválasztották az egyiptomi kozmosz külső, ismeretlen részétől, amelyet *Nut*, a kozmosz istennőjének teste ölelt át – valószínűleg a Yale töredék esetében is. E határoló vonalak a fáraó által uralt világ (belső kozmosz) és a külső kozmosz, azaz az égi ősvizek (*Nun óceánja*) között húzódó határt illusztrálhatták. A külső kozmosz az a fénytől elzárt, ősi sötét terület volt, amelyből Egyiptom földje a teremtés során kiemelkedett, és ahol csakis az istenek lakhattak. A Yale töredéken a külső kozmosz északnyugati pereme mentén egy lőrészekkel ellátott *cartouche* gyűrű látható, amelyben a $\text{ḫ} \text{b} \text{ḥ} \text{č} \text{r}$ (*ḫbḥ čr*) *Hórusz hús vize* felirat olvasható (1. ábrán pirossal jelölve). A felirat utolsó hieroglifája sajnos elveszett. *Weresnefer* szarkofágján a megfelelő helyen azonban semmi sem

⁵ A *nomosz* óegyiptomi közigazgatási egység. Az egyesített országot összesen 42 *nomosz*ra osztották, ebből 22 Felső-, 20 pedig Alsó-Egyiptomban volt.

⁶ CLERE 1958: 40.

⁷ ZAGO 2021: 519–520.

⁸ CALMETTES 2017: 35; PECOIL 1993: 108.

utal *Hórusz hűs vizének* jelenlétére (2. ábrán pirossal jelölve). Ez által az ellentmondás által vezérelve olyan további egyiptomi szövegeket igyekeztem felkutatni, amelyek *Hórusz hűs vizét* a megadott földrajzi vonatkozású helyen említették. Habár a Ptolemaiosz-korban (Kr. e. 332–330) is több ízben előfordult *Hórusz hűs vizének* említése a korabeli templomok feliratain,⁹ a földrajzi helyzetnek megfelelőbb utalásokat sokkal inkább a 18. dinasztiai (Kr. e. 1539–1292) királyi vagy királyi vonatkozású szövegekben találtam, amelyek III. Thotmesz és III. Amenhotep fáraók birodalmi határt kijelölő felirataiban olykor párhuzamba állították *Hórusz hűs vizét Széth hűs vizével* (𓆎𓆑𓆒 *kbh* 𓆑𓆒) az északi és a déli határok külső pereme mentén.

Az első lehetséges 18. dinasztiai utalás *Hórusz hűs vizére* I. Thotmesz (Kr. e. 1493–1483) uralkodásának idejéből származik. A fáraó egyik alattvalója, *Ineni* nyugat-thébai sírjában (TT81) feljegyezte, hogy az uralkodó 𓉐𓉑𓉒𓉓𓉔𓉕𓉖𓉗𓉘𓉙𓉚𓉛𓉜𓉝 (ir.n.f t'š.f r wpt t' phw.w m qbh.w) „...megalkotta határát a Föld Szarvainál [délien] és a távoli mocsaroknál [északon], amik a hűs vízben vannak...” (URK IV/1, 55: 4–5).¹⁰ Ahogyan a *Yale kozmosztérkép* töredéken, *Ineni* feliratában is az egyiptomi világnézet szokásos déli—északi, fejjel lefelé történő irányultságának megfelelően először a déli, majd az északi határt jellemezték. A *Föld Szarvainál* húzódo határ megjelölést általában a birodalom legdélibb határvidékére alkalmazták, *Núbia* idegen földjének legtávolabbi végén. A megnevezés feltehetően magaslati helyszínre utalhatott, ami közel lehetett az ég zenitjéhez vagy a *Föld bejáratát* jelölő nagy nyíláshoz.¹¹ A legészakibb határt viszont *Hórusz hűs vizének* lehetséges korábbi megfelelőjénél, a *hűs vízben levő mocsaroknál* jelölte meg a felirat. Ezek a *távol mocsarak* eredetileg valószínűleg a Nílus-delta kiterjedt ingoványos vidékére utalhattak, amelyek Egyiptom természetes határát képezték a Földközi-tenger partvidéke mentén. A tenger végeláthatatlan vizei pedig átfedésben állhattak az égi ősvizekkel (*Nun óceánja*) a külső kozmosz peremvidékén.

II. Thotmesz (Kr. e. 1482–1480) és III. Thotmesz (Kr. e. 1479–1425) fáraók maguk is készítették az *Ineni felirathoz* hasonló megfogalmazású birodalmi határokat jelölő királyi szövegeket (URK IV/1, 138: 7–8).¹² Viszont III. Thotmesz a núbiai *buheni* erődben hátrahagyott felirata már egyértelműen kiemelte, hogy az uralkodó 𓉐𓉑𓉒𓉓𓉔𓉕𓉖𓉗𓉘𓉙𓉚𓉛𓉜𓉝 (iti.n.f t' pn hr hnt.f qbh 𓆑𓆒 hr st hr.f htm.n.f sw hr mhty.f r-nm qbh čr nn) „...elfoglalta ezt a földet [Núbia], ami az irányítása alatt áll, Széth hűs vizének elejéig, [és] lezárta ezeket [a földeket] északon olyan messze, ahol [már] Hórusz hűs vize [található]...” (URK IV/3, 807: 17–808: 3).¹³ Az északi határ tekintetében ez az első királyi felirat, ahol *Hórusz hűs vizét* konkrétan megnevezték, azonnal párba állítva *Núbia* déli határa mentén fekvő *Széth hűs vizével*. Mindez feltehetően egy új, szándékos királyi ideológiai kinyilatkoztatás keretében valósulhatott meg a 18. dinasztia alatt, melyben *Hórusz hűs vize* átvette a korábbi *hűs vízben levő távoli mocsarak* helyét, ahogyan *Széth hűs vize* is a *Föld Szarvai* helyett szerepelt. Feltételezhetően az egymást helyettesítő kifejezések természetének is közel azonosnak kellett lennie. Tehát *Hórusz hűs vize* mocsaras,

⁹ Lásd például: Edfu, Dendara, Medamud és Karnak (Opet-templom). GAUTHIER 1928: 171–172; DE WIT 1958: 188.

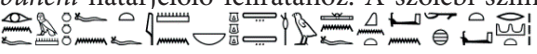

¹⁰ A továbbiakban minden óegyiptomi szöveg átírása és fordítása a szerző munkája, hacsak nincs másképp jelölve.

¹¹ GAUTHIER 1925: 194–195.

¹² LEPSIUS III/5, 60.

¹³ A *buheni* felirat másolatai fennmaradtak Vádi-Halfában és El-Leszijában is.

ingoványos területet kellett hogy jelöljön az északi határvidék pereme mentén, amely a külső kozmosz égi vizeihez csatlakozott, míg délen Széth hűs vize az égbolthoz közeli magaslati helyszínen lehetett.

III. Amenhotep (Kr. e. 1390–1353) uralkodásának idején készült *Konosso-sztélén* is szerepel a *Hórusz hűs vize* megnevezés az északi birodalmi határra vonatkozóan, de nem került párba állításra Széth hűs vizével.¹⁴ A fáraó a núbiai Szolebben készített templomából származó kosfejű szfinxen körbefutó bandázsfelirat viszont szövegezésében hasonló III. Thotmesz buheni határjelölő feliratához. A szolebi szfinxen levő királyi felirat szerint III. Amenhotep   (ir.n.f m mnw.f n it.f Imn nb nswt- t'wy wd n.f qnt nht r h's.wt nb.t rdi iti.f qbḥ ḥr- mn qbḥ ḳḥ šn ny.wt ḏww arf.t w'd- wr r rd.w ntr pn nfr) „...megalkotta emlékművét apjának, Amonnak, a Két Föld trónjainak urának, aki megparancsolta neki a bátor győzelmet minden idegen országok ellen, és megadta számára Hórusz hűs vizének az elfoglalását egészen Széth hűs vizéig, amit hegyek gyűrűje vesz körbe és a tenger, ennek a gyönyörűséges istennek a lábánál...”¹⁵ Ez az egyetlen szöveg, amely bővebb részleteket feltár Széth hűs vizének elhelyezkedéséről. Habár a bandázsfeliraton nem alkalmazták az egyiptomi világnézet szokásos déli-északi tájolási sorrendjét, III. Thotmesz buheni felirata és a *Konosso-sztélé* alapján mégis igazolható, hogy Széth hűs vize itt is a legdélebbi határvidékre vonatkozhatott. Valamint az a feltevés, miszerint magaslati fekvéssel bírhatott, szintén bizonyosodni látszik, mivel magas hegyek vették körbe, amelyek az (égi?) tengerig nyúltak az egyiptomi külső kozmosz elképzéléseknek megfelelően közel az égbolt vizes pereméhez, ahol már az istenek lakoztak. Széth nemcsak a káosz, a háború és az idegen országok istene volt, hanem a viharok, az eső, a villámlás és a mennydörgés istene is. Égi istenként (nb pt, *Ég Ura*) hatalma volt az égbolt kozmikus vizei felett, ezért a tenger isteneként is tisztelték, aki haragja által esőt hozott az égi ősi víztömegeből (*Nun óceánja*) a földre.¹⁶

Széth természetének aspektusai közül a felsoroltakat I. Thotmesz *Tombozi Sztéléjének* sorai is alátámasztják, ahol a fáraó a núbiai hódításainak leírásában megemlíti, hogy a legyőzött núbiaiak (tr r.w.sn mi snm ḥy.t) „szájából a vér vöröse úgy [folyt], mint Széth heves esői, amelyek a Nílus áradását okozták” (URK IV/1 84: 8–9).¹⁷ A 20–21. dinasztia korából (Kr. e. 1190–944) származó *Amen(em)ope Onomasztikonjában* a viharos időjárási jelenségek nevei is szerepeltek, ahol az E21-es Széth hieroglifa több esetben is az N1-es égbolt hieroglifán ülve jelent meg.¹⁸ A *karnaki Amon-templom* egyik felirata a 19. dinasztia során uralkodó II. Széthi fáraót (Kr. e. 1202–1198) Széth istenhez hasonlította (n šft pḥty.f pḥrw m w'd-wr mi ḳḥ a' pḥty) „tisztelettel az erejére, ami a tengerben kavarg, ahogyan Széth, a Nagy Erejű” (KRI IV, 265: 10). Az óbirodalmi *Piramis Szövegekben* az uralkodó erejét hasonló módon vetették össze Széthével. Az 510–511-es mon-

¹⁴ LEPSIUS III/5, 82a. A sztélén az északi határ kivételével a birodalom határait – ahogyan a *Núbia* felőli déli határt is – a négy oszloppal jelölték (shnt wts.tw hr pt) „amik az eget alátámasztják”. Ez újból felveti a déli határvidék magaslati helyszíni eshetőségét. URK IV/20, 1662: 11–12. A szöveg teljes fordításáért lásd: BEYLAGÉ, 2002: 143–148.

¹⁵ LEPSIUS III/5, 89e. Szintén URK IV/20, 1751: 16, 1752: 2.

¹⁶ SIDDAL 2010; ALLON 2007; BOTTI 1955; TE VELDE 1967: 84–91.

¹⁷ Lásd a kifejezések pontos fordításáért: Wb IV 165: 11–12; Wb III 49: 3–4.

¹⁸ GARDINER 1947: 4–5.

dásokban (§1145–1150 sorok) a fáraó azt állította magáról, hogy „az erőm Széth ereje [...] én vagyok az áramló folyadék, a teremtő vízből jöttem [...] az ég megdörög értem, a föld megremeg miattam, a (jég)eső számomra tör ki és úgy üvöltök, mint Széth [...] bejárom az eget [...], amit étellel töltök meg, és a földre örömet hozok [...]”.¹⁹

III. Amenhotep után Hórusz hűs vizének az északi határvidékre vonatkozó egyedüli említése Taharka fáraó uralkodása alatt fordult elő (25. dinasztia, Kr. e. 690–664). Az V. Kawaosztélén a birodalmi déli határ megjelölésére Széth hűs vize helyett azonban a *Reteh(u)-kabet* $\overleftarrow{\Delta} \overline{\text{A}} \overline{\text{W}}$ (*rth(w)*—*q' b.t*) megnevezést használták.²⁰ E kifejezés bizonyos jelentései utalhatnak magaslati helyszínre vagy magasan folyó víztömegre, habár egyes jelentések vitathatók.²¹

Hórusz és Széth kapcsolata az északi és déli égbolttal

Hórusz és Széth hűs vizeinek külső kozmosz peremvidéki elhelyezkedése megértéséhez szükséges röviden áttekinteni, hogy a két istent mi kötötte Egyiptom északi és déli égboltjához, miért álltak kapcsolatban az ott elhelyezkedő égi vizekkel.

Az első asztronómiai ábrázolás — amely az északi és déli égboltot is egyaránt magában foglalta — a 18. dinasztia közepéről származó *Szenenmut* nyugati-thébai sírjában (TT 353) maradt fenn.²² Az északi égbolt csillagképeiben a szigonyos Hórusz (*'nw*) minden éjjel legyőzte a megkötözött Széthet a modern kori *Nagy Göncölszékér* csillagképünk (*msht.jw*) formájában.²³ Ennek megfelelően a 18. dinasztiai királyi feliratokban — Széthhez hasonlóan — Hóruszt is égi istenként az „Ég Ura” jelzővel illették.²⁴ Hórusz örökös győzelme, továbbá *a soha le nem nyugvó sarkköri csillagok* (*jhm.w sk*) jelenléte miatt az északi égbolt az egyiptomiak számára az öröklét, az örökkévaló megújulás Hórusz által oltalmazott helyének tekinthető.²⁵ Hórusz jelenléte a Földközi-tengerrel határos, kozmikus peremvidék égi mocsaraiban Ozirisz és Ízisz történetének talán arra a fejezetére is rávilágít, amikor Ízisz a gyermek Hóruszt *Khemmis* papirusznádas rengetegében Széth haragja elől rejtegetve a világra hozta és táplálta, hogy az később, felnövekedve apja halálát megbosszulhassa (3. ábra), lásd a következő oldalon.²⁶

¹⁹ FAULKNER 1969.

²⁰ EIDE 1994: 153.

²¹ REGEN 2015: 226–228. A *rth(w)* kifejezés jelentése lehet „megfélemlíteni; madarakat fogni; az óceán kezdete”, lásd: Wb II 459–460. A *k' b.t* jelentése lehet „örvénylés, meghajlítás; víztömeg kanyarulatai; hegygerinc; zenit; hegycsúcs; egy távoli tenger neve”, lásd: Wb V 9: 13–14, 11: 10–12. *Rth(w)*—*k' b.t* említése már I. Thotmesz Tomboszi sztéléjén is előfordult mint Núbia legdélibb népeinek gyűjtőneve ($\overleftarrow{\Delta} \overline{\text{A}} \overline{\text{W}}$) a *retet(u)-kabetiek* (URK IV/1 83: 7). Ahogyan majd látni fogjuk, a kifejezés I. Széthi abüdoszi kenotáfiumában is megtalálható (4. ábra).

²² DORMAN 1991: 138–146.

²³ PRISKIN 2019.

²⁴ Lásd például III. Thotmesz *szed* fesztivál jelenetét és egyéb ábrázolásokat a karnaki *Ahmenu-komplexumban*: LEPSIUS III/5, 33d–e; LEPSIUS III/5, 33g–h; LEPSIUS III/5, 35e.

²⁵ ZAGO 2021.

²⁶ DESROCHES-NOBLECOURT-KUENTZ 1968: 110–111; TE VELDE 1967: 32.

3. ábra. Ízisz-Hathor a mocsárban táplálja a fiatal Hóruszt
(Forrás: ROSELLINI 1844 III: 338 [PL. 19] [Philai templom],
<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47d9-4737-a3d9-e040-e00a18064a99>
[jogtulajdonos: © digitalizált másolat a New York-i Nyilvános Könyvtárból],
[letöltés dátuma: 2023. 04. 01.]

A déli égbolton — ahol a legfőbb csillag a *Szíriusz* volt, amelynek évenkénti nyárközépi *helikus* felkelése a Nílus áradásának kezdetét jelentette — Hórusz és Széth a *dekánok* (csillagcsoportok) formájában voltak jelen.²⁷ Széth nevéhez a 36 *dekánból* három köthető (*hntt hrt* (12.), *hry—jb wj³* (15.), *sšmw* (16.)), melyek a *Hajó (Wj³)* csillagképben jelentek meg.²⁸ Ez a csillagkép a napbárka éjszakai megfelelője lehetett, ami a *Tejútrendszeren*, azaz, az *égi Níluson* haladt az éjszaka óráiban.²⁹ Széth feladata a *Hajó* védelmezése volt az utazás során. Az isten emellett még a *Merkur (Hbg)* bolygó alakjában is feltűnt a déli égbolton. Ebben a formájában feladata szintén a Nap védelmezése volt a napnyugta és napkelte órái alatt.³⁰ A *Szíriusz* felkelésének évenkénti periodikussága miatt a déli égbolt a *ciklikus megújulás* helyének tekinthető, ami főként a Nílus áradásában nyilvánult meg egész Egyiptom szerte, éreztetve tápláló hatását. Mindebben Széth feladata a Nap védelmén túl valószínűleg az eső generálása is lehetett. A birodalom távoli déli határvidéke mentén a kozmosz külső peremének égi vizeiből indíthatta el a Nílus áradását előidéző viharos esőket.³¹

A 19. dinasztia idején uralkodó I. Széthi fáraó (Kr. e. 1290–1279) *abüdoszi kenotáfumában* fennmaradt *Nut Könyvének* legkorábbi változatában (4. ábra, lásd a következő oldalon) a nyugat—keleti irányban ábrázolt *Nut* kozmosz istennő alakját a feje körüli külső, északnyugati (Dd §81) és északkeleti (Dd §82) részeken — vagyis a külső kozmosz peremvidékén — olyan szövegek vették körül (4. ábra), amelyek utalásokat tartalmaztak „*az égi hús vizekben*”

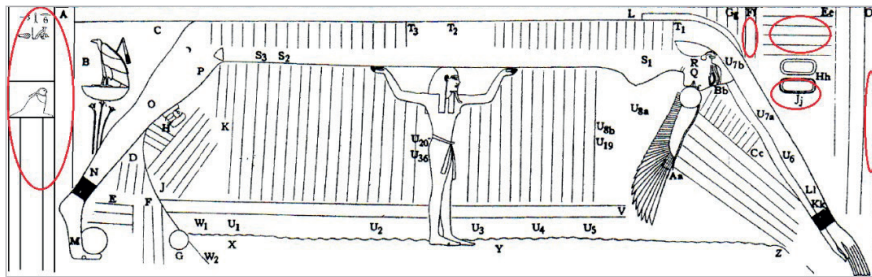
²⁷ DORMAN 1991: 140–143.

²⁸ LULL 2018.

²⁹ A többi dekán Hóruszhoz, Hórusz-fiúkhöz, Íziszhez, Neftiszhez és Oziriszhez köthető. DORMAN 1991: 140–143.

³⁰ NEUGEBAUER-PARKER 1969: 180–181.

³¹ A *Nagy Aton Himnusz* szerint *Hápi* (= a Nílus árhulláma) az idegen országok számára az égből jött, míg Egyiptom számára az alvilágból, ami a kezdődő árhullám, *Elephantiné* közeli felbukkanására utal. VAN DER PLAS 1986: 70–71.

4. ábra.

Nut Könyve I. Széthi abüdoszi kenotáfiumában

(Forrás: VON BOMHARD 2014, fig. 3. [publikáció a szerző írásos engedélyével].)

𓆎𓆏𓆐𓆑 (kḥ.w) levő madárfészkekre (Ff §70).³² A szövegek szerint „az istenek égi hús vizei, az a hely, ahonnan a madarak jönnek” (Dd §80), „ezek a madarak [...] miután megérkeznek, hogy zöldet egyenek és táplálkoznak Egyiptom mocsaraiban, letelepednek a [belső] kozmosz fényében” (Ee §73–78).³³ Mindez megerősíteni látszik azt az elképzelést, hogy az északi mocsaras peremvidék és ezzel együtt az *istenek égi hús vizei* — akár a delta nyugati, akár keleti oldalán — a regeneráció helyének tekinthetők, ahol a Nílus-deltába érkező költöző madarak lepihenhettek, és felfrissülhettek az észak-déli irányú vándorútjuk során. Ekképpen az északnyugati régióban elhelyezkedő *Hórusz hús vizének* is hasonló regenerációs képesség tulajdonítható.³⁴ *Nut Könyvének* egy későbbi verziója (PC1)³⁵ a vándormadarak északi fészkelő területeit egészen az égbolt délkeleti szélével összekötötte (Dd §82), ami arra enged következtetni, hogy ezen fő égtájak között talán már az Újbirodalom alatt (Kr. e. 1539–1077) is fennállhatott hasonló kapcsolat.³⁶

A korábban már említett *Reteh-kabet* (rḥ-kʿb.t) régió szintén szerepel a kenotáfiumi *Nut Könyvében* (A §2–4).³⁷ Elhelyezkedését délen, *Nut* istennő testének hátsó felső szélén jelölték, messze túl a kozmosz délnyugati külső peremén (4. ábra). A felirat szerint *Reteh-kabetben* napfelkelte előtt Ré, a napisten egy sólyomformája kiemelkedve a *Nun* (óceán) vizéből az égbolt délnyugati részéről délkelet felé haladt. „Az égi fény mozgatta, hátulja még *Reteh-kabetben*” volt (A §2–4), ahol sötétség uralkodott, az eleje viszont már a délkeleti fényességbe lépett át, ahol felkelő Napként a horizont fölé emelkedett. Regen meglátása szerint a *Reteh-kabet* kifejezés a Nílus legdélebbi folyókanyarulataira utalhatott — még a külső kozmosz sötétjében —, ami tulajdonképpen a folyó vizének égi eredetét is sugallja.³⁸ *Nut Könyvében* *Reteh-kabet* feltüntetése a legdélebbi peremvidékként vagy a külső kozmosz széleként a 18. dinasztiai királyi feliratokban előforduló *Föld szarvai* vagy *Széth hús vize* helyettesítőjeként állhatott.

³² VON LIEVEN 2007: 76.

³³ VON LIEVEN 2007: 77–78.

³⁴ ZAGO 2021.

³⁵ *Carlsberg I Papirusz* a Kr. u. 2. századból származik. Forrás: *Carlsberg* Alapítvány honlapja: https://www.carlsbergfondet.dk/en/Forskningsaktiviteter/Research-Projects/Other-Research-Projects/Kim-Ryholt_The-Papyrus-Carlsberg-Collection-and-Project (Letöltés dátuma: 2023. 04. 01.).

³⁶ CONDON 1978: 28–29.

³⁷ VON LIEVEN 2007: 49. Lásd szintén K §31, VON LIEVEN 2007: 59.

³⁸ REGEN 2015: 228–232.

*A Nílus áradása, a kebehu (kbh.w) madarak vándorlása
és a négy égtáj viszonya*

Az eddig elmondottak alapján, ahogyan az északi égi hús vizeknek (𓂏𓂏𓂏𓂏 kbh.w) is volt keleti és nyugati alkotórésze, úgy valószínűleg a déli peremvidék mentén elhelyezkedő égi hús vizeknek is tulajdoníthatnak hasonló részegységeket.³⁹ Erre *Nut Könyvének* kései változatán (PC1) túl az *Anastasi III Papyrusz* enged következtetni,⁴⁰ amely Merneptah fáraó (Kr. e. 1213–1203) uralkodása alatt készült, és megemlítette a déli első katarakta vidékéről (𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏 p' ʾpd.w m kbh.w) a kelet-Deltában található *Hórusz tavához* (𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏 p' š jr) repülő vándormadarakat.⁴¹ A papyrusz alapján elmondható, hogy a delta keleti felének mocsaras vizei is kötődhetnek Hóruszhoz, valamint az északkeleti és déli égtájak vizei között a madarak vándorlása egyértelmű kapcsolatot teremtett.

A VII. Ramszeszhez címzett himnusz⁴² — amelyet valószínűleg a koronázási ünnepség során énekeltek — kiemelte, hogy miután a kebehu (𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏𓂏 ʾpd.w n' nty m kbh.w) vándormadarak minden tavat, beleértve *Hórusz tavát* is, megtöltöttek Egyiptomban „*Napata felé fordították fejüket*”, hogy a messzi délre repüljenek.⁴³ A vándormadarak repülése révén az uralkodó birodalmának kiterjedése összefüggésbe hozható az egyiptomi kozmosz peremét meghatározó négy (*kardinális*) égtáj elhelyezkedésével, amely hivatott volt kihangsúlyozni, hogy az új fáraó hatalma milyen messze ért északról délre vagy nyugatról keletre.⁴⁴ A koronázási ünnepség alkalmával előfordult, hogy négy madarat engedtek szabadon Egyiptom négy negyede, azaz a négy égtáj felé. A madarak repte által ugyanis jelképesen nyomatékításra került, hogy az új uralkodó hatalomra lépése okán mekkora földterületet örökölt.⁴⁵ Hasonló jelentést hordozhatott az uralkodási éveket megújító *szed* ünnepségek során a négy égtáj felé kilőtt négy nyílvesző is.⁴⁶

III. Thotmesz fáraó esetében a fennmaradt *négy nyílvesző kilövése* jelenet például Hórusz és Széth istenek társaságában és támogatásuk által történt (5. ábra, lásd a következő oldalon). A két isten, az „*Ég Urainak*”, jelenléte a *szed* fesztiválon arra utalhatott, hogy Hórusz Alsó-Egyiptom uraként az északi, Széth pedig Felső-Egyiptom uraként a déli égtájat jelképezve hatalmukat a fáraó megerősítésére bocsátva működtek közre a nyilak kilövésében. A négy nyílveszőből következően mindkét isten egyforma befolyással bírhatott az északi, illetve a déli féltekén a nyugati és a keleti negyedterületek felett is. Ahogyan az *égi hús vizeik* is kiterjedhettek az északnyugati, északkeleti, illetve délnyugati és délkeleti égtájak felé, karakterizálva a fáraó által uralt birodalom méreteit.

³⁹ EDEL 1963: 105–113.

⁴⁰ British Museum EA 10246.4 számú papyrusz.

⁴¹ ALLEN: 2003: 15; HOFFMEIER 2005: 107; GARDINER 1937: 22 (14–16). A kelet-deltai Hórusz tava *Szihór* néven a *Bibliában* is többször említésre került. Lásd: ALLEN: 2003: 15. *Józsué könyve* 13,3 például Egyiptom keleti határáként sorolta fel *Szihórt*.

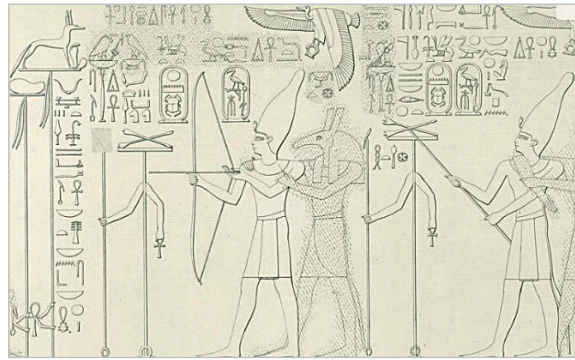
⁴² P. Turin CG 54031 számú papyrusz.

⁴³ CONDON 1978: 18.

⁴⁴ GALAN 1999: 25.

⁴⁵ CONDON 1978: 39.

⁴⁶ CHAPON 2018: 131.

5. ábra. Hórusz és Széth III. Thotmesz társaságában a négy nyílvevő kilövésekor
(Forrás: LEPSIUS 1849–1856 [III/5]: PL. 36b; <http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsius/>
[jogtulajdonos: © Lepsius-Projekt, Sachsen-Anhalt, ULB Halle], [letöltés dátuma: 2023. 04. 01.]).

A *Nílus áradásának dedikált himnusz*ból — amely feltehetően a 18–19. dinasztia idejéből származik⁴⁷ — szintén kitűnik, hogy a *kebehu* régiók vándormadarai (𓆎𓆏𓆐𓆑 *kbh.w*) jellemzően benépesítették az áradás által elöntött országrészeket. Az árvíz kezdete vonzotta őket dél felé, Egyiptomba (II. 1–2),⁴⁸ majd az áradás végeztével visszatértek északon oda, ahonnan jöttek (X. 5–6), a földközi-tengeri régióba vagy még annál is északabbra.⁴⁹ Mivel az árhullám terjedésének nem lehetett határt szabni a földön (VII. 9–10), a Nílus éves áradása idején a vándormadarak jelenléte a négy égtáj távoli pontjain, egészen az egyiptomi kozmosz peremvidékére nyúló vizekben minden bizonnyal a 18. dinasztiai fáraók hatalmának kiterjedését szimbolizálta. A szoros kapcsolat az árvíz és a fáraó személye között a *Nílus áradásának dedikált himnusz*ból is kitűnik, ahol az árvíz hullámain (*Hápit*) úgy üdvözölték, mint magát az uralkodót (VI. 3–4).

Bár már a Középbirodalomból (Kr. e. 1980–1760) is ismert,⁵⁰ különösen az Újbirodalom során vált meghatározóvá az uralkodó rituális azonosítása a Nílus árhullámának istenével, *Hápi*val. A 18. dinasztia alatt először III. Amenhotepet identifikálták *Hápi*ként,⁵¹ majd utódját, IV. Amenhotepet/Ehнатont (Kr. e. 1353–1336) is több esetben említették *Hápi*ként (𓆎𓆏𓆐𓆑 *p³ i'py*) az *amarnai* sírokban.⁵² Egyiptom uralkodója a napisten képviselőjeként vagy közbenjárójaként felelős volt a *kozmosz rend* (*m³'t*) fenntartásáért a földön. Ezt a feladatot a koronázás során ruházták rá, és magába foglalta a fáraó életet fenntartó erejét és döntő befolyását a Nílus árhulláma felett is.⁵³

A Nílus áradása mindig nyár végén, *Thot* isten hónapjában kezdődött. Következésképpen *Thotot* is gyakran azonosították az árvíz hullámaival, vagy nevezhették a déli Nílus forrása urának.⁵⁴ Ennek megfelelően a Ramesszida *Chester Beatty VIII Papyrusz Thotot*, aki „elhozza

⁴⁷ VAN DER PLAS 1986: 187–190.

⁴⁸ A himnusz számozott egységei VAN DER PLAS 1986 alapján.

⁴⁹ EDEL 1963: 107.

⁵⁰ Lásd például I. Szeszósztisz (Kr. e. 1920–1875) egyik trónszékén a *szema-taui* (*sm³ t³.wy*) (a két ország rész egyesítése) jelenetben a két *Hápi* alakját Hórusz és Széth vette át (Kairói Múzeum JE 31139); vagy III. Amenhotep (Kr. e. 1818–1773) dupla *Hápi*-szobra (Kairói Múzeum JE 18221).

⁵¹ VAN DER PLAS 1986: 105–106, 154.

⁵² VAN DER PLAS 1986: 106.

⁵³ VAN DER PLAS 1986: 110; ROBERSON 2012: 232–234; REGEN 2015: 232.

⁵⁴ DRIOTON 1933: 47; BOYLAN 1922: 168–170.

a Nílust onnan, ahol van” jelzővel illette.⁵⁵ Az Abu Szimbel-i Kis Templomban II. Ramszesz (Kr. e. 1279–1213) mint a *maat* (*m³t*) fenntartója testesítette meg *Thotot* abban a királyi kötelességében, hogy az isten alakját felöltve visszahozta és irányította az árvíz hullámaint délről Egyiptom felé az áradás során. Ezáltal a fáraó évente megújíthatta az uralkodáshoz kötődő királyi jogát, ahogyan az irányítása alatt álló ország földjeit is újrateremtette az árhullám által (XIV, 3–4).⁵⁶ *Thotot* ezentúl még a „Két Úr” fiának is nevezték,⁵⁷ Hóruszra és Széthre mint Alsó- és Felső-Egyiptom uraira utalva ezzel.⁵⁸ A továbbiakban látni fogjuk, hogy a fáraót magát is a „Két Úr” fiának titulálták, így ebben a minőségében szintén azonosítható volt *Thottal*. A Nílus áradásának elhozatalát nemcsak az éppen uralkodó fáraónak tulajdoníthatták, hanem akár az előző uralkodónak is lehetett döntő befolyása az árvíz megfelelő és időben történő eljövételére. Így például III. Thotmesz egyik Louvre-ban levő *skarabeusza*⁵⁹ szerint a fáraó „...az égben van, mint a Hold [*Thot*]. Hápi a szolgálatában áll [és] megnyitja forrását, hogy életet adjon Egyiptomnak”.⁶⁰

Ahogyan a Nílus áradása kiterjedt Egyiptom földjeire, úgy az uralkodó életet adó hatalma is.⁶¹ Képletesen szólva, ameddig az árhullám elérte a földeket, a fáraó uralkodott. Mivel a vándormadarak megjelenése összefüggött az áradással, és messze a lakott területektől telepedtek le, így azt az érzetet kelthették, hogy ahol fészket raktak, az az ismert világ határán (belső kozmosz) és a külső kozmosz kezdetén volt. Ezzel a kebehu madarak jelenléte azt is feltételezte, hogy a fészkek alatti vizeket az égből származó *égi hűs vizek* táplálták.⁶²

Az egyiptomiak számára az árhullám több forrásból eredt. Először is az első katarakta régió föld alatti barlangjaiból származtatták az árvizet Felső-Egyiptom déli határán, Széth földjén, amelyet *kebehunak* is neveztek. Ezen a helyen a déli Nílus folyását meglehetősen zajosnak tartották,⁶³ mivel vize tombolt, kavargott, és heves jelleggel bírt, ami a *széthi természet*hez hasonlítható.⁶⁴ Az árvíz elérve Egyiptom északi területeit lecsillapodott. Országszerte több helyet és várost is azonosítottak az északi Nílus lehetséges kiömlőnyílásaiként, melyek közül a Nílus-delta déli csúcán található, *Khor-Ahánál* (*čr-h³*) feltörő forrásról úgy tartották, hogy az északi Nílus egyik fő kiömlőnyílása. *Khor-Aha* már nagyon korai időktől kezdve az északi *Nun óceánból* származó *égi hűs vízre* alapuló kultuszközpontként működött Alsó-Egyiptomban, Hórusz földjén.⁶⁵ Az északi és déli Nílus árhullámaira épülő vallásos teológia úgy tartotta, hogy az árvíz útjai és forrásai egy komplex hidrológiai rendszert alkottak egész Egyiptomban.⁶⁶

⁵⁵ British Museum EA 10688.3 számú papirusz (recto 8.11), GARDINER 1935: 70, PL. 42–43.

⁵⁶ VAN DER PLAS 1986: 155–156; DESROCHES-NOBLECOURT-KUENTZ 1968: 109–124.

⁵⁷ Jumilah V Papirusz, 21.

⁵⁸ TE VELDE 1967: 44; BOYLAN 1922: 63–65.

⁵⁹ E 3408 számú tárgy.

⁶⁰ DRIOTON 1933: 40.

⁶¹ PECOIL 1993: 110.

⁶² CALMETTES 2017: 30–31.

⁶³ PECOIL 1993: 97–98.

⁶⁴ VAN DER PLAS 1986: 127–128, 172–173.

⁶⁵ AJA SANCHEZ 2012: 219, 229. Lásd: *Piramis Szövegek* 438-as mondása (§810c sor): THIEM 2000: 166. Kései *edfui* szövegek ugyancsak megerősítették, hogy Hórusz vizet nyert ki a *Nunból Khor-Ahánál*. Boylan szerint — Plutarkhosz nyomán (Ízisz és Ozirisz 38) — Hórusz szülőhelye a mocsár volt a Nílus és az elárasztott föld gyermekeként: BOYLAN 1922:18.

⁶⁶ COLLOMBERT 2017–2018: 11.

A *Nílus áradásának dedikált himnusz* szerint az árhullám eredetét tekintve „az alvilágban van; az ég és a föld nyugszik támasztó pilléreire; (amint) birtokba veszi (Egyiptom) Két Földjét” (IV. 7–8).⁶⁷ Ez alapján feltételezhető, hogy a folyó árhullámának vize jelen lehetett az egyiptomi külső és belső kozmosz mindhárom rétegében: a mennyben, a földön és az alvilágban (IX. 1–2).⁶⁸ Így az áradó víz átszivárogha a komplex hidrológiai rendszer útjain — amelynek csatornái az Egyiptomon kívüli idegen országokba szintén elérték⁶⁹ — utánpótlást kaphatott nemcsak a földi Nílusból, hanem az alvilág felőli vizekből vagy akár az egekből is.⁷⁰ Vagyis egyiptomi nézőpontból a távoli idegen országok ideológiailag mindenképpen a fáraó hatalma alá tartoztak a négy (*kardinális*) égtáj széléig eljutó — korábban bemutatott *kebehu* — vizek rendszerének megfelelően. Ennek értelmében például a *konstantinápolyi obeliszken* III. Thotmesz birodalmának északi határát a (*phw.w r nhrn*) „Naharin országnál”⁷¹ húzódo távoli mocsaragnál” jelölte meg. Az ég, a föld és az alvilág rétegei közötti átjárhatóság miatt a Nílus árvize — mint a belső és külső kozmosz, valamint a négy (*kardinális*) égtáj körül keringő víztömeg — végül visszakerülhetett oda, ahonnan eredetileg az égbolt nagy vizeiből (Nun óceánja) származott.⁷² A *Nílus áradásának dedikált himnusz* is igazolta, hogy az árhullám legvégül a (Földközi-) tengerhez tért vissza (X. 3–4.), amelynek vizei átfedésben állhattak az égi óceán vizeivel valahol a külső kozmosz messzi sötétjében.⁷³

Hórusz és Széth a 18. dinasztia királyi ideológiájában

A 18. dinasztia királyi ideológiájában Hóruszt és Széthet Alsó- és Felső-Egyiptom uraiként, azaz a „Két Úrként” hozták összefüggésbe a királyi születéssel, koronázással, uralkodói legitimitációval, a jubileumi *szed* fesztivállal és a fáraók fizikai tulajdonságaival kapcsolatban.

Legjobb tudásom szerint Hatsepszut uralkodása (Kr. e. 1479–1458) előtről a két isten és a fáraó kapcsolatára utaló szöveg vagy ábrázolás nem maradt fenn a 18. dinasztiaiból. Hatsepszut uralkodása alatt azonban arról számoltak be, hogy a fáraónő isteni születése során testét Hórusz és Széth vizeikkel tisztította meg (URK IV/1 232: 2). Ezzel a jogos utódlásba való beavatásként mintegy „megkeresztelték” az uralkodónőt. Születésekor Hatsepszut édesanyja az „Aki látja Hóruszt és Széthet” címet viselte, amely a korai dinasztikus kor (Kr. e. 2900–2545) és az Óbirodalom alatt használatos ősi királynői cím megújítása volt.⁷⁴ Koronázásakor a fáraónő fejére Alsó- és Felső-Egyiptom koronáját szintén a „Két Úr” tette.⁷⁵ Hatsepszut *karnaki obeliszkjének* felirata szerint pedig számára „a Két Úr egyesítette a részeit, hogy Ízisz fiaként ural-

⁶⁷ VAN DER PLAS 1986: 59–61, 95–96. A Nílus és árhullámának eredetére többféle teológiai nézet létezett, lásd: BONNEAU 1964: 143–145.

⁶⁸ Lásd a *Yale kozmosztérkép* vagy a *Weresnefer szarkofág* vízjeleit a különböző körkörös szférákban (1–2. ábra).

⁶⁹ Lásd a *Yale kozmosztérképen* az Egyiptomot az idegen országokkal összekötő vízceppszerű képződményekben végződő vízérjeleket (1. ábra).

⁷⁰ Az égi Nílusra vonatkozó utalások megtalálhatók számos egyiptomi himnuszban: ASSMANN 1975. Az idegen országokban hulló esőre vonatkozó utalásokat lásd: ALLON 2007; SIDDAL 2010; KUENTZ 1925: 238.

⁷¹ *Mitanni* országa Észak-Mezopotámiában a Tigris és az Eufrátesz folyók között helyezkedik el.

⁷² BONNEAU 1964: 144.

⁷³ VAN DER PLAS 1986: 135–136.

⁷⁴ SHANLEY 2015: 16.

⁷⁵ CWIEK 2008: 45.

6. ábra. Hórusz és Széth a királyi trónt hordozza, amit a koronázás során III. Thotmesz elfoglalt (Forrás: VON BISSING–KEES 1922: 116; <http://publikationen.badw.de/en/003837267> [jogtulajdonos: © BAAdW], [letöltés dátuma: 2023. 04. 01.])

kodhasson ezen a földön (Hórusz), és ereje olyan legyen, mint Nut fiáé (Széth)” (URK IV/2 366: 3–5). A fáraónő jogos uralkodói legitimációját ilyen módon kapta meg a két istentől.

III. Thotmeszt egy, az *Ahmenu-komplexumban* fennmaradt ábrázoláson szintén Hórusz és Széth istenek ültették Egyiptom trónjára (6. ábra), amely Hatsepszuthoz hasonlóan az uralkodói jog igazolását erősíthette meg. A *deir-el-bahari* templomban a koronázási ciklus egyik ábrázolása során a fáraó Hórusz és Széth egymásba fonódó portréival borított úgynevezett *királyi kabátot* viselt.⁷⁶ A két isten ilyen ábrázolása által kihangsúlyozták, hogy az uralkodó teste közvetlenül mindkét istentől származhatott, mint test szerinti utódjuk vagy közös földi megtestesülésük. A már korábban említett *szed* ünnepséghez köthető *négy nyíl kilövése jelenet* Hórusz és Széth társaságában (5. ábra) hasonlóképpen nyomatékosította, hogy a fáraó jogosan uralta az egyiptomi birodalmat egészen a négy (*kardinális*) égtáj széléig a két isten által biztosított legitimáció jegyében. III. Thotmesz a núbiai *Buhenben* fennmaradt feliratán azt állítva, hogy birodalma legészakibb határa *Hórusz hűs vizénél*, legdélebbi határa pedig *Széth hűs vizénél* található, mintegy öngazolásként újból deklarálta, hogy atyáinak örökségét, vagyis a teljes birodalmat jogosan birtokolta. *Hórusz és Széth égi hűs vizei* — ahol minden bizonyval a két isten lakozott⁷⁷ — közötti földi területeken életében és a Louvre-beli *skarabeusz* alapján halálában is a *kozmoszus rend (m³t)* fenntartójaként a fáraó a Nílus áradásának biztosítója volt. Így egész Egyiptomnak és a hozzátartozó idegen földeknek bőséget garantált a *Két Úr* kegyelméből.

A 18. dinasztia egyik következő uralkodójának, IV. Thotmesznek (Kr. e. 1400–1390) az édesanyja a fáraó születésekor az „*Aki látja Hóruszt és Széthet*” címet viselte, ami az uralkodó a két istentől való testi és legitim származásának ideológiai folytatását jelentette.⁷⁸

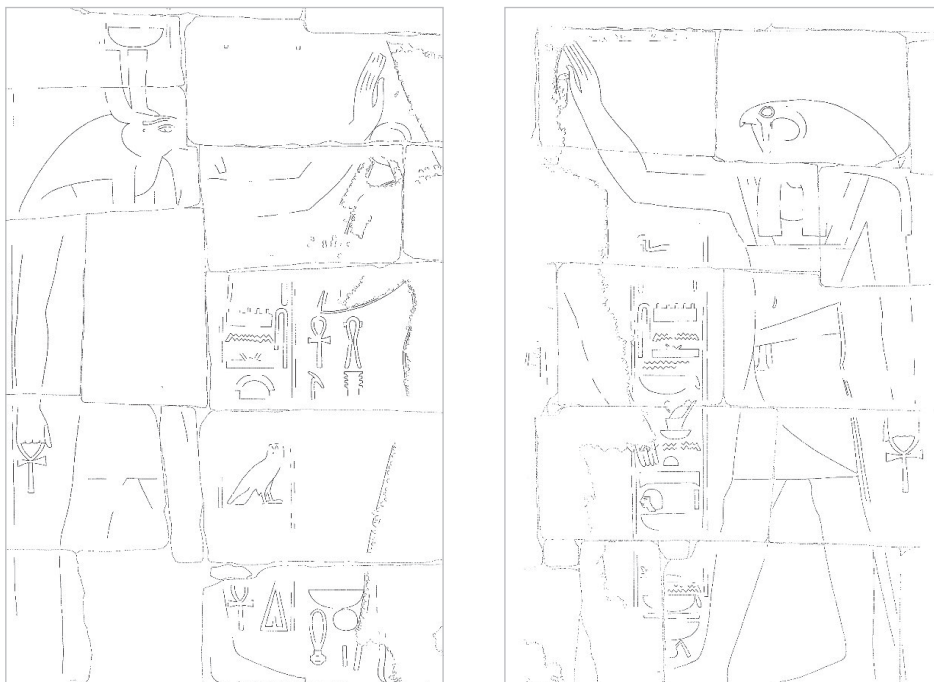
Isteni születése alkalmából III. Amenhotepet is Hórusz és Széth tisztította meg vizeivel, mely során a fáraó megkapta a kinyilatkoztatást, miszerint „*a Két Úr ereje erősítse meg tagjait*” (URK IV/7 1720:3–4, 1716: 20). Édesanyja, a korábbi 18. dinasztiai fáraókéhoz hasonlóan

⁷⁶ CWIEK 2008: 41.

⁷⁷ Lásd például a *Piramis Szövegek* 534-es (§1278b sor) és 539-es (§1327b sor) mondásait, melyek megemlítik *Hórusz Udvarházát (hwt jr)* az égi *kebehu* régióban: ZAGO 2021: 520.

⁷⁸ SHANLEY 2015: 39.

az „Aki látja Hóruszt és Széthet” címet viselte.⁷⁹ A luxori templomban III. Amenhotepet a *Két Hölgy* nevében (*kni nht mi s' Ist shm-ib mi s' Nwt*) „bátor és erős, mint Ízisz fia [Hórusz], kemény szívű, mint Nut fia [Széth]” (URK IV/7 1695: 10–11) jellemzéssel illették. Mindez azt feltételezte, hogy királyi programjában a fáraó a két isten közös manifesztációjának és törvényes örökösének tekinthette magát. A *szolebi* templomából származó szfinx bandázsfeliratán III. Amenhotep egyértelműen meghatározta, hogy az általa uralt földek *Hórusz és Széth hűs vizei* között terültek el, biztosítva ezzel legitim földi uralmát atyái égi lakóhelyei között. A *szolebi* templom egy másik reliefén fia, IV. Amenhotep/Ehnaton Hórusz és Széth általi koronázási jelenete látható (7. ábra). Az ábrázolás minden bizonnyal az *amarna reform* előtt készülhetett, és a tradicionális családi királyi ideológia folytatását sugallta.

7. ábra. Hórusz és Széth megkoronázza IV. Amenhotepet/Ehnatont a *szolebi* templomban. (Forrás: SCHIFF-GIORGINI 1998: Pl. 6–7; [jogtulajdonos: © a kötet szerzője, kiadó IFAO]).

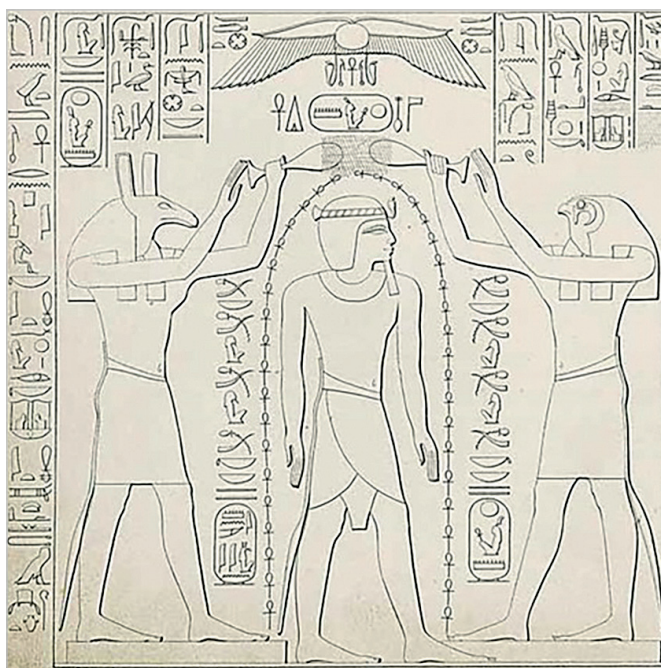
Végül, a 18. dinasztia utolsó uralkodója, Horemheb (Kr. e. 1319–1292) esetében az *abahudai* templomban fennmaradt szöveg a fáraót Széth *test szerinti fiának* (*s' n hnt*) nevezte.⁸⁰ Sajnos Hórusz párhuzamos beszéde nem maradt fenn. Horemheb királyi származás hiányában került a trónra, ezért pozícióját meg kellett erősítenie azzal, hogy a *Két Úr* közreműködésével a dinasztiaiban szokásos tradicionális módon isteni legitimitációt biztosított magának, ami garantálta legitim uralmát Felső- és Alsó-Egyiptom felett.

⁷⁹ SHANLEY 2015: 90–91.

⁸⁰ LEPSIUS 1849–1856 (III/6): PL. 122a. Széth isten *fiának* nevezte még I. Széthi fáraót egy *karnaki* feliraton, GARDINER 1950: PL. I/2, SHANLEY 2015: 76–77; valamint III. Ramszeszt *Medinet Habuban*: GARDINER 1950: 5 (17); SHANLEY 2015: 108–109.

A 19. dinasztia uralkodóit is gyakran hozták kapcsolatban a *Két Úrral*. Példa erre a már korábban említett idézet, melyben II. Széthi fizikai erejét mérték Széth istenéhez.⁸¹ II. Ramszesz koronázást megismétlő jelenete az *Abu Szimbel*-i Kis Templom déli falán szintén kiemelte Hórusz és Széth meghatározó befolyását a király személyére.⁸² Ezen az ábrázoláson II. Ramszesz a hagyományoktól eltérően szokatlan módon Széth irányába tekint, ami az isten különösen erősödő tiszteletére utal a Ramesszida kor alatt. A jelenetben a fáraó uralkodói mivoltának elfogadhatóságát illetően ismételten megerősítést kapott a *Két Úrtól*, és ennek köszönhetően még további sok-sok évet nagyszerű hatalma fenntartásához.

Az uralkodók Hórusz és Széth általi rituális megtisztítása (*purifikációja*) nem korlátozott csupán a születésre, hanem közvetlenül a koronázási szertartás előtt is bekövetkezhetett. Viszont csak néhány ilyen jelenet maradt fenn, és kizárólag a 19. és 20. dinasztiaiból — I. Széthi és III. Ramszesz (Kr. e. 1187–1157) uralkodási idejéből (8. ábra) —, mivel a legtöbb koronázás előtti *purifikációt* Hórusz és Thot istenek végezték.⁸³ A 18. dinasztia alatt ellenben egyértelmű eltérés tapasztalható, amikor a koronázás előtti *purifikációt* kizárólag Hórusz és Thot végezte. A koronázás pedig gyakorta történt Hórusz és Széth közreműködése által, valószínűleg az Óbirodalomból eredő ideológiai átvétel eredményeként.⁸⁴

8. ábra. I. Széthi fáraót Hórusz és Széth hűs vizeikkel megtisztítják

(Forrás: LEPSIUS 1849–1856 [III/6]: PL. 124d; <http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsius/> [jogtulajdonos: © Lepsius-Projekt, Sachsen-Anhalt, ULB Halle], [letöltés dátuma: 2023. 04. 01.].)

⁸¹ A *bét-el-váli* templom egyik felirata hasonlóan vetette össze II. Ramszesz erejét az égben lakozó Széthével: KRI II 198: 10.

⁸² DESROCHES-NOUBLECOURT–KUENTZ 1968: 57–59, 123.

⁸³ GARDINER 1950: 4–5.

⁸⁴ JEQUIER 1940: 39. II. Pepit (Kr. e. 2216–2153) is már Hórusz és Széth koronázta meg egy *Szakkarából* származó jeleneten.

Véleményem szerint a Hórusz és Thot általi koronázás előtti rituális tisztításnak az eredete oda vezethető vissza, hogy mindkét istent a Nílus árhullámaival azonosították. Thot a déli Nílus,⁸⁵ míg Hórusz az északi Nílus áradásának ura.⁸⁶ Ezzel a nézettel eltérnék Gardinerétől, aki azt feltételezte, hogy Thot jelenléte a koronázás előtti *purifikációs* jelenetben a nyugati égtájra utalt, mivel Thot Egyiptom nyugati negyedének istene volt. Ennek megfelelően Hórusz az északi égtájat megtestesítő isten volt. A két isten együttes jelenléte pedig az uralkodó birodalmának kiterjesztését lett volna hivatott reprezentálni a *purifikáció* során.⁸⁷

Azonban, mint korábban említésre került, *Hórusz és Széth hűs vizei* nemcsak a birodalom északi és déli határait jellemezheték, hanem akár a nyugati és keleti égtájak felé is kiterjedhetnek, amit jól karakterizált a *kebehu* madarak repülése. Ezért Hórusz és Széth jelenléte a 18. dinasztiai koronázási szertartásokon — vagy akár a 19–20. dinasztiai *purifikációs* jelentekben — minden bizonnyal sokkal határozottabb utalást hordozhatott a királyi hivatalba történő legitim beavatásra, az Alsó- és Felső-Egyiptom *uraihoz* tartozó hatalom és földterületek öröklésére vagy jogos átvételére, valamint ennek az isteni hatalomnak a fáraó személyében történő manifesztálására, mint a Hórusz és Thot által végzett tisztítás, mely inkább a *Nun óceánból* eredő árhullám megújító erejét lehetett hivatva hangsúlyozni. A koronázás során Hórusz és Széth mint az *Ég Urai*, Egyiptom határain túlnyúló, az égbolt két átellenes végének külső pereme mentén fekvő *égi hűs vizeikig* terjedő *kozmosz* fennhatóságukat is *test szerinti fiukra*, a fáraóra ruházták át. Így a 18. dinasztiai fáraók nemcsak Egyiptom szerte, hanem talán még azon túlmenően is az égtájakon túlnyúló külső kozmosz pereméig érvényesíthették legitim uralmukat, vagyis minden földek az égbolt kerületéig a fennhatóságuk alá tartoztak. A királyi ideológia ilyen irányú szándékos változtatása bizonyára Egyiptom nemzetközi nagyhatalommá válásával lehetett kapcsolatban, ami a 18. dinasztia tekintélyes hódításainak köszönhetően alakult ki.

Záró gondolatok

Jelen tanulmány először is *Hórusz és Széth hűs vizének* topográfiáját elemezte. Leginkább a 18. dinasztiai királyi feliratok és különböző későbbi források tükrében elmondható, hogy a két isten *hűs vizei* az égbolt átellenes oldalán helyezkedtek el az Egyiptomi Birodalom legészakibb és legdélibb külső széle mentén. Elhelyezkedésükkel kapcsolatban feltételezhető, hogy rendelkezettek nyugati és keleti oldalrészekkel, amelyek a birodalom kiterjedését jellemző négy égtájba vegyültek egészen a *kardinális* pontokig.

Majd részletezésre került, hogy a 18. dinasztiai királyi ideológia szerint egész Egyiptom egysége, jóléte és világhuralma függött a *Két Úr égi hűs vizeitől*, mert a fáraót születésétől fogva a két isten közös manifesztációjának vagy reinkarnációjának tartották. Ezért örökségként megkapta a *Két Úr* minden hatalmát, földjét és fizikai tulajdonságait a koronázás során. A fáraó az így megszerzett fennhatóságát *atyái égi hűs vizei* között gyakorolhatta. *Vizeik* által Hórusz és Széth az *Ég Uraiként* minden bizonnyal részt vehettek a Nílus éves áradásának létre-

⁸⁵ DESROCHES-NOBLECOURT–KUENTZ 1968: 113, 219.

⁸⁶ PECOIL 1993: 105.

⁸⁷ GARDINER 1950: 9.

jöttében, amely feladatkört szintén részben átruházták földi örökösükre, Egyiptom uralkodóira, akiknek kötelessége volt gondoskodni a *kozmosz rendről* és a Nílus áradásának elősegítésével ciklusonként újjáteremteni az országot. Ilyen módon Egyiptom évente rekreatív megtisztuláson esett át, amely biztosította a túlélését a következő áradásig. Teológiailag az árhullám hatása Egyiptom komplex hidrológiai rendszerén keresztül a távoli idegen országokra is kiterjedhetett. Így a fáraók törvényesen uralkodhattak minden föld felett, amelyek kapcsolatba kerültek az *atyáiktól* származó vízzel akár az égi, földi vagy alvilági szférákon át.

Azáltal, hogy a két isten *hűs vizeinél* jelölték ki határaikat, a 18. dinasztia legnagyobb uralkodói — III. Thotmesz és III. Amenhotep — hatékonyan bizonyították jogos birtokigényüket minden földterület felett a külső kozmosz pereméig, vagyis egészen az ismert világ határain túlig.

Felhasznált irodalom

AJA SANCHEZ, Jose R.

2012 *Qebeh, Qebebet* and “cool water” in Piye’s Victory Stela. *Chronique d’Égypte* 87/174, 218–232.

ALLEN, James P.

2003 Praise of Pi-Ramessu (Papyrus Anastasi III). In HALLO, William W. (ed.), *The Context of Scripture III*, Egyptian Archival Documents from the Biblical World 3.3, 15.

ALLON, Niv

2007 Seth is Baal — Evidence from the Egyptian Script. *Egypt and the Levant* 17, 15–22.

ASSMANN, Jan

1975 *Ägyptische Hymnen und Gebete: Eingeleitet, Übersetzt und Erläutert, Bibliothek der alten Welt*. Zürich: Artemis Verlag.

BEYLAGÉ, Peter

2002 *Aufbau der königlichen Stelentexte vom Beginn der 18. Dynastie bis zur Amarnazeit, Teil 1, Transkription und Übersetzung der Texte*. Ägypten und Altes Testament 54. Wiesbaden: Harrassowitz.

BONNEAU, Danielle

1964 *La Crue du Nil Divinité Égyptienne à travers mille ans d’histoire (332 av. — 641 ap. J.-C.)*. Paris: Librairie C. Klincksieck

BOTTI, Giuseppe

1955 A Fragment of the Story of a Military Expedition of Tuthmosis III to Syria (P. Turin 1940–1941). *Journal of Egyptian Archaeology* 41, 64–71.

BOYLAN, Patrick

1922 *Thoth, the Hermes of Egypt, A Study of Some Aspects of Theological Thought in Ancient Egypt*. Humphrey: Oxford University Press.

CALMETTES, Marie-Astrid

2017 La représentation cosmologique du sarcophage d'Ourechnefer. *Égypte Nilotique et Méditerranéenne* 10, 25–50.

CARLSBERG FOUNDATION

2017 The Papyrus Carlsberg Collection and Project, https://www.carlsbergfondet.dk/en/Forskningsaktiviteter/Research-Projects/Other-Research-Projects/Kim-Ryholt_The-Papyrus-Carlsberg-Collection-and-Project (Letöltés dátuma 2023. 04. 01.)

CHAPON, Linda

2018 Some Reliefs Representing the King in the Heb Sed Robe Discovered in the Henket-Ankh. *Études et Travaux* 31, 123–143.

CLÈRE, Jacques J.

1958 Fragments d'une nouvelle représentation égyptienne du monde. *Mitteilungen des Deutschen Instituts für Ägyptische Altertumskunde in Kairo* 16, 30–46.

COLLOMBERT, Philippe

2017–2018 Les Origines Mythiques de le Crue du Nil. *Égypte, Afrique & Orient* 88, 3–17.

CONDON, Virginia

1978 *Seven Royal Hymns of the Ramesside Period, Papyrus Turin CG 54031*. Münchner Ägyptologische Studien 37. München—Berlin: Deutscher Kunstverlag.

CWIEK, Andrzej

2008 Fate of Seth in the Temple of Hatshepsut at Deir el-Bahari. *Études et Travaux* 22, 38–60.

DESROCHES-NOBLECOURT, Christiane — KUENTZ, Charles M.

1968 *Le petit temple d'Abou Simbel "Nofretari pour qui se lève le Dieu-Soleil"*, *Mémoires* I–II. Le Caire: CDEAE.

DE WIT, Constant

1958 *Les Inscriptions du Temple d'Opet, à Karnak*. Bruxelles: Édition de la Fondation égyptologique Reine Élisabeth.

DORMAN, Peter F.

1991 *The Tombs of Senenmut, The Architecture and Decoration of Tombs 71 and 353*. New York: Metropolitan Museum of Art.

DRIOTON, Étienne

1933 Le Roi Défunt, Thot et la Crue du Nil. In SAMUEL, A. B. — GREBAUT, Sylvain (eds.), *Egyptian Religion I/2*, 39–51.

EDEL, Elmar

1963 *Zu den Inschriften auf den Jahreszeitenreliefs der "Weltkammer" aus dem Sonnenheiligtum des Niuserre*. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- EIDE, Tormod — HAGG, Tomas — PIERCE, Richard H. — TÖRÖK László (eds.)
 1994 *Fontes Historiae Nubiorum, Textual Sources for the History of the Middle Nile Region Between the Eighth Century BC and the Sixth Century AD, Vol I, From the Eighth to the Mid-Fifth Century BC*. Bergen: John Grieg AS.
- ERMAN, Adolf — GRAPOW, Hermann (Hrsg.)
 1926–1931 *Wörterbuch der Ägyptischen Sprache I–V*. Leipzig: C. Hinrich'sche Buchhandlung [= Wb].
- FAULKNER, Raymond O.
 1996 *The Ancient Egyptian Coffin Texts I–III*. Oxford: Clarendon Press.
- GALAN, Jose M.
 1999 The Egyptian Concept of Frontier. In MILANO, Lucio (ed.), *Landscapes: Territories, Frontiers and Horizons in the Ancient Near East II*. Geography and Cultural Landscapes, History of the Ancient Near East, Monographs 3. Padova: Sargon, 21–28.
- GARDINER, Alan H.
 1935 *Hieratic Papyri in the British Museum I*. London: British Museum.
 1937 *Late Egyptian Miscellanies, Bibliotheca Aegyptiaca VII*. Bruxelles: Edition de la Fondation Egyptologique Reine Elisabeth.
 1947 *Ancient Egyptian Onomastica I, Texts*. London: Oxford University Press.
 1950 The Baptism of Pharaoh, *Journal of Egyptian Archaeology* 36, 3–12.
- GAUTHIER, Henri
 1925–1928 *Dictionnaire des noms géographiques contenus dans les textes hieroglyphiques I–V*. Le Caire: Société Royale de Géographie d'Égypte.
- HOFFMEIER, James K.
 2005 *Ancient Israel in Sinai: The Evidence for the Authenticity of the Wilderness Tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- HORNUNG, Erik — KRAUSS, Rolf — WARBURTON, David A. (eds.)
 2006 *Ancient Egyptian Chronology*. Handbook of Oriental Studies I/83. Leiden—Boston: Brill.
- JÉQUIER, Gustave
 1940 *Le Monument Funéraire de Pepi II, Fouilles à Saqqarah III*. Le Caire: Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire.
- KITCHEN, Kenneth A.
 1979–1982 *Rameside Inscriptions: Historical and Biographical II–IV*. Oxford: Blackwell.
- KUENTZ, Charles M.
 1925 La stèle du mariage de Ramses II (à Karnak). *Annales du service des antiquités de l'Égypte* 25, 181–238.

THIEM, Andrea C.

2000 *Speos von Gebel es-Silsileh: Analyse der architektonischen und ikonographischen Konzeption im Rahmen des politischen und legitimatorischen Programmes der Nach-amarnazeit: Teil 1. Text und Tafeln / Teil 2. Architektonische Pläne und Umzeichnungen.* Ägypten und Altes Testament 47. Wiesbaden: Harrassowitz.

VAN DER PLAS, Dirk

1986 *L'Hymne à la Crue du Nil.* Egyptologische Uitgaven IV/1–2. Leiden: Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten.

VON LIEVEN, Alexandra

2007 *The Carlsberg Papyri 8: Grundriss des Laufes der Sterne, Das Sogenannte Nutbuch.* CNI Publications 31. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.

ZAGO, Silvia

2021 A Cosmography of the Unknown, The qbḥw (nṯrw) Region of the Outer Sky in the Book of Nut. *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* 121, 511–529.

Képek forrása (minden letöltés dátuma: 2023. 04. 01.)

1. ábra: <https://echoesofegypt.peabody.yale.edu/overview/map-cosmos>
2. ábra: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/549534>
3. ábra: ROSELLINI, Ippolito (szerk.) 1844 *I Monumenti dell' Egitto e della Nubia.* Monumenti del Culto 3. Pisa: Presso Niccolo Capurro <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47d9-4737-a3d9-e040-e00a18064a99>
4. ábra: VON BOMHARD, Anne S. 2014 Le début du Livre de Nout. *Égypte Nilotique et Méditerranéenne* 7, 79–123.
5. ábra: LEPSIUS 1849–1856 <http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsiuss/>
6. ábra: VON BISSING, Friedrich W. – KEES, Hermann 1922 *Untersuchungen zu den Reliefs aus dem Re-Heiligtum des Rathures.* Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften XXXII/1. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften
7. ábra: SCHIFF-GIORGINI, Michaela 1998 *Soleb V: Le temple bas-reliefs et inscriptions.* Le Caire: IFAO
8. ábra: LEPSIUS 1849–1856 <http://edoc3.bibliothek.uni-halle.de/lepsiuss/>